

สรุปและเสนอแนะ

7.1 สรุป

ตั้งแต่ก่อสร้างเสร็จและเริ่มดำเนินการ โครงการชลประทานมโนรมย์ตลอดระยะเวลาประมาณ 25 ปี มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญภายในเขตโครงการฯ ดังนี้ การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ได้แก่ การก่อสร้างระบบชลประทานและระบบถนนบนคันคลอง รวมทั้งการก่อสร้างคันป้องกันน้ำท่วมจากแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย และในลำดับต่อมา ได้มีการปรับปรุงพื้นที่ในเขตโครงการฯ ให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้นโดยการจัดรูปที่ดิน ซึ่งเป็นการพัฒนาระบบชลประทานให้สมบูรณ์แบบที่สุด ได้แก่ ระบบชลประทานในไร่นาที่สามารถส่งน้ำให้แก่แปลงเพาะปลูกได้โดยตรง และสามารถระบายน้ำออกจากแปลงได้ทันทีที่ต้องการ ดังนั้น เกษตรกรในเขตจัดรูปที่ดินจึงสามารถควบคุมระดับน้ำในแปลงนาได้ และในขณะเดียวกันก็มีการก่อสร้างเส้นทางลำเลียงบนคันคูทุกสายด้วย พร้อมทั้งปรับระดับพื้นดินในแปลงนาให้ราบเรียบสม่ำเสมอ การก่อสร้างและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ติดตามมา

การเปลี่ยนแปลงประเภทการใช้ที่ดินมีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการใช้ที่ดินให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อพื้นที่ได้มากที่สุด โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ที่มีความพร้อมทางด้านการส่งน้ำ ได้แก่ เขตจัดรูปที่ดิน เกษตรกรสามารถเลือกใช้วิธีการทำนาที่ให้ผลผลิตต่อพื้นที่สูง เช่น การทำนาดำหรือนาหว่านน้ำคมแทนการทำนาหว่านที่เคยทำติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน แต่ผลผลิตต่ำกว่า ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงด้านการเพาะปลูกจึงมีไม่มากนัก แต่การเสี่ยงสัจฉรมีการเปลี่ยนแปลงด้านวัตถุประสงค์ของการเสี่ยง โดยเฉพาะโคและกระบือซึ่งเคยเลี้ยงเอาไว้ใช้งาน แต่เปลี่ยนมาเลี้ยงเพื่อการค้ามากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดในเขตโครงการฯ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านผลผลิตข้าวซึ่งเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิมประมาณ 2 เท่าตัว เมื่อเปรียบเทียบกับผลผลิตช่วงก่อนดำเนินงานโครงการฯ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นอกเหนือจากการก่อสร้าง โครงสร้างพื้นฐานซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการทำมาแล้ว ก็ยังมีปัจจัยเสริมอื่น ๆ ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการจัดการน้ำชลประทาน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิธีการทำนาแบบดั้งเดิมที่ให้ผลผลิตต่ำมาเป็นการทำนาที่ให้ผลผลิตสูงขึ้น โดยอาศัยน้ำชลประทานที่เพียงพอ คือ การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาจากนาหว่านมาเป็นการทำนาดำหรือนาหว่านน้ำตม การนำเอาปัจจัยส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตมาใช้มากขึ้น ได้แก่ พันธุ์ข้าวที่ได้รับการคัดเลือกพันธุ์อย่างดี ซึ่งมีความเหมาะสมกับพื้นที่และให้ผลผลิตสูง การใช้ปุ๋ยเคมีที่เหมาะสมกับพื้นที่ และปริมาณที่เหมาะสมกับการตอบสนองของพันธุ์ข้าว และการใช้ยาปราบศัตรูพืชอย่างทั่วถึง จนสามารถกำจัดศัตรูพืชได้ในระดับที่น่าพอใจ ปัจจัยเสริมเหล่านี้มีผลโดยตรงต่อการเพิ่มผลผลิตข้าว ส่วนปัจจัยเสริมที่มีผลทางอ้อมต่อการเพิ่มผลผลิต ได้แก่ การนำเอาเครื่องจักร เครื่องมือทางการเกษตรมาใช้ในการทำนา โดยเฉพาะการนำเอารถไถนามาใช้ในการเตรียมแปลง ช่วยให้การทำนามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และเหมาะสมกับระบบการส่งน้ำในปัจจุบัน อีกประการหนึ่ง ระยะเวลาทำนาในเขตโครงการฯ เพิ่มขึ้นจากเดิม จากการทำนาปีปีละครั้งมาเป็นการทำนา 2 ครั้งต่อปี คือ นาปี และนาปรัง ดังนั้น ผลผลิตทั้งโครงการฯ ย่อมเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิม การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เหล่านี้มีผลต่อการเพิ่มผลผลิตทั้งสิ้น แต่ทั้งหมดนี้ก็สืบเนื่องมาจากการจัดการน้ำชลประทานในเขตโครงการฯ เป็นอันดับแรก

และการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนแปลงด้านรายได้ ซึ่งเนื่องมาจากการเพิ่มผลผลิตเป็นสำคัญ ประกอบกับเกษตรกรนิยมขายผลผลิตเกือบทั้งหมด จึงเป็นลักษณะการทำนาเพื่อการค้า และรายได้เกือบทั้งหมดก็มาจากการขายผลผลิต ดังนั้น การเพิ่มผลผลิตจึงมีผลต่อการเพิ่มรายได้จากการเกษตรของเกษตรกรโดยตรง อนึ่ง ปัจจัยที่มีผลให้รายได้ของเกษตรกรลดลง ได้แก่ ต้นทุนในการทำนาเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะต้นทุนทางด้านค่าจ้างแรงงานและค่าเช่าที่ดิน และราคาผลผลิตก็ตกต่ำด้วย ปัจจัยทั้งสองนี้มีผลให้รายได้ของเกษตรกรลดลง แต่ถึงกระนั้นก็ดี เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ของเกษตรกรในช่วงปี 2515 แล้ว จะเห็นได้ว่ารายได้ของเกษตรกรในปัจจุบันเพิ่มขึ้นถึง 5 เท่าตัว แสดงว่าการเพิ่มผลผลิตเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการเพิ่มรายได้ของเกษตรกร

การเปลี่ยนแปลงลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ได้แก่ ประสบการณ์ในการทำนาในเขตชลประทานช่วยให้เกษตรกรมีความรู้ความชำนาญในการทำนาทั้งสองประเภททั้งนาปีและนาปรัง และสามารถใช้วิจารณ์พิจารณาในการเลือกใช้

เทคโนโลยีทางการเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่ชลประทานและให้ประโยชน์สูงสุดด้วย และนอกจากนั้น วิธีการดำรงชีวิตของเกษตรกรส่วนใหญ่ก็เปลี่ยนไปในลักษณะของคนเมืองมากขึ้น โดยการแสวงหาเครื่องอำนวยความสะดวกมากยิ่งขึ้น

การเปลี่ยนแปลงในเขตโครงการฯ ดังกล่าวเป็นผลกระทบในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งนับว่าบรรลุเป้าหมายทุกประการ โดยเฉพาะผลกระทบทางด้านกายภาพสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ได้วางเอาไว้ทุกประการ รวมทั้งการบรรลุเป้าหมายหลักของการก่อสร้างโครงการฯ คือการเพิ่มผลผลิตและรายได้ของเกษตรกร และยิ่งไปกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงในเขตโครงการฯ ก็ส่งผลกระทบมากไปกว่าที่คาดหวังเอาไว้ โดยเฉพาะผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นผลกระทบอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมในสังคม และปัจจัยที่นอกเหนือขอบเขตความรับผิดชอบของโครงการฯ เช่น อัตราค่าเช่าที่ดินสูงขึ้น หรือความขัดแย้งในการใช้น้ำ เป็นต้น แต่ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลมาจากโครงการฯ ทั้งสิ้น เพียงแต่เป็นผลทางอ้อมเท่านั้น อนึ่ง ผลกระทบในเขตโครงการฯ มีลักษณะผลบวกและผลลบด้วย ส่วนใหญ่ผลกระทบมีลักษณะผลบวก ส่วนผลกระทบในแง่ลบนั้น เป็นผลกระทบที่โครงการฯ มิได้คาดหวังเอาไว้ จัดเป็นผลกระทบทางอ้อมของโครงการฯ เช่น สัดส่วนนารุชาเพิ่มขึ้น หรือเกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้น้ำ เป็นต้น และผลกระทบที่เกิดขึ้นก็มีระดับที่ต่างกัน ส่วนใหญ่มีระดับผลกระทบสูง โดยเฉพาะผลกระทบที่ได้คาดหวังเอาไว้ แต่ผลกระทบบางประการก็มีลักษณะเป็นผลลบในระดับสูง นั่นคือความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้นในเขตโครงการฯ ผลกระทบในแง่ลบต่าง ๆ เหล่านี้มีความสัมพันธ์กับปัญหาของเกษตรกรและปัญหาของโครงการฯ ซึ่งมีระดับความรุนแรงแตกต่างกันไป

ปัญหาของเกษตรกร เป็นปัญหาที่เกิดจากปัจจัยอื่น ๆ นอกเหนือขอบเขตความรับผิดชอบของโครงการฯ หรืออาจกล่าวได้ว่ามิใช่ผลกระทบของโครงการฯ เช่น ปัญหาราคาผลผลิต เป็นต้น ส่วนปัญหาของโครงการฯ นั้น มีลักษณะแตกต่างกันและระดับความรุนแรงของปัญหาก็ต่างกันด้วย ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่มีผลกระทบซึ่งกันและกัน ปัญหาที่มีความสำคัญมากที่สุดคือปัญหาการส่งน้ำ ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย ปัญหาเหล่านี้ส่วนใหญ่สามารถแก้ไขหรือจัดการได้ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านสังคมและการบริหาร รวมทั้งปัญหาทางด้านกายภาพบางส่วน แต่ปัญหบางอย่างก็ไม่สามารถแก้ไขหรือควบคุมได้ หรืออยู่นอกเหนือขอบเขตความรับผิดชอบของ

โครงการฯ ได้แก่ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและปัญหาทางด้านกายภาพบางประการ แต่ทั้งนี้ ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเกิดปัญหาเหล่านั้น ได้แก่ ปัจจัยทางธรรมชาติ การบริหาร และเกษตรกรเอง

อนึ่ง ระดับการพัฒนาภายในโครงการฯ ก็แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่าง พื้นที่ในเขตจัดรูปที่ดินและนอกเขตจัดรูปที่ดิน พื้นที่ในเขตจัดรูปที่ดินได้รับการพัฒนาด้านระบบชลประทานที่สมบูรณ์แบบ และการจัดตั้งองค์กรพัฒนาพื้นที่โดยเฉพาะ ดังนี้ ภายในพื้นที่โครงการฯ จึงมีความเหลื่อมล้ำของระดับการพัฒนา ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหาความไม่เสมอภาคระหว่างพื้นที่

อย่างไรก็ดี ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ โครงการฯ สามารถแก้ไขหรือจัดการได้ เพียงแต่ยังไม่ถึงระดับสูงสุดของการพัฒนาเท่านั้น โดยเฉพาะปัญหาที่สืบเนื่องมาจากปัจจัยทางด้านธรรมชาติ และการบริหารหรือการจัดการ ยกเว้นปัญหาที่เกิดจากเกษตรกรเอง ซึ่งเป็นลักษณะพฤติกรรมของเกษตรกรแต่ละคน ซึ่งยากต่อการควบคุม ดังนั้น การพัฒนาโครงการชลประทานมโนรมย์ให้ได้ผล หรือเกิดผลกระทบทางด้านต้อย่างยิ่งนั้น จะต้องพัฒนาคนให้เข้าใจ และปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีที่ได้รับ มิเช่นนั้น การพัฒนาโครงการฯ ก็จะมีผลพลวคลอดไป

7.2 ข้อเสนอแนะ

การปรับปรุงและพัฒนาโครงการฯ มี 2 ลักษณะ คือ การปรับปรุงประสิทธิภาพของโครงการฯ ให้ดียิ่งขึ้น โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายและการปรับปรุงโดยใช้เงินทุน สำหรับขั้นตอนในการปรับปรุงหรือพัฒนาโครงการฯ ก็มี 2 ลักษณะ ได้แก่ มาตรการเร่งด่วนหรือระยะสั้น และ มาตรการระยะยาว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

7.2.1 มาตรการเร่งด่วนหรือระยะสั้น

- 1) การวางแผนการเพาะปลูก กระทำได้ 2 วิธี ได้แก่

1.1) การกำหนดพื้นที่เพาะปลูกในฤดูแล้ง

เนื่องจากในปัจจุบัน เกษตรกรในเขตโครงการฯ ต้องการทำนาปรังสูง แต่ปริมาณน้ำต้นทุนที่ใช้ในการเพาะปลูกในฤดูแล้งมีอย่างจำกัด ดังนั้น พื้นที่เพียงร้อยละ 34.14 ของพื้นที่โครงการฯ เท่านั้นที่สามารถทำนาปรังได้ จากสภาพการทำนาดังกล่าวแสดงว่า ปริมาณน้ำที่ได้รับการจัดสรรมีไม่เพียงพอให้สามารถเพาะปลูกได้ทั่วโครงการฯ ศูนย์จัดสรรน้ำจะจัดสรรน้ำให้แก่โครงการต่าง ๆ ในช่วงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี โดยการตกลงรวมกันระหว่างกรมการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยและกรมชลประทาน ดังนั้น โครงการฯ จะต้องกำหนดพื้นที่นาปรังอย่างเป็นทางการ ให้สัมพันธ์กับปริมาณน้ำที่ได้รับการจัดสรร และนำเอาระบบการใช้น้ำแบบหมุนเวียน (Rota System) มาใช้ในการส่งน้ำ ส่วนพื้นที่เพาะปลูกนอกเหนือไปจากที่ได้กำหนดไว้ ก็ไม่อยู่ในความรับผิดชอบของโครงการฯ จึงไม่ต้องส่งน้ำให้แก่พื้นที่เหล่านี้ การกำหนดพื้นที่นาปรังอย่างเป็นทางการจะหมุนเวียนพื้นที่สลับกันไปเรื่อย ๆ เพื่อให้พื้นที่สามารถรับน้ำได้มีโอกาสทำนาได้เท่าเทียมกัน ข้อสำคัญของวิธีการนี้จะต้องกำหนดเป็นนโยบายของโครงการฯ อย่างชัดเจน และได้รับการสนับสนุนจากกรมชลประทานด้วย

1.2) การเลือกวิธีการทำนา

การทำนาในปัจจุบันในเขตโครงการฯ มี 3 วิธี ได้แก่ การทำนาหว่าน นาดำ และนาหว่านน้ำดำ วิธีการทำนาเหล่านี้มีข้อได้เปรียบเสียเปรียบกันอย่างมาก การทำนาหว่านถึงแม้ว่าจะลดต้นทุนการผลิตลง แต่ผลผลิตที่ได้รับค่อนข้างต่ำ พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับทำนาหว่าน ได้แก่ บริเวณที่เป็นที่ดอน ซึ่งไม่สามารถส่งน้ำชลประทานได้ถึง และบริเวณที่เป็นที่ลุ่มจัดอาจทำนาหว่านประเภทข้าวฟ่างลอย ส่วนการทำนาดำนั้นให้ผลผลิตสูงมาก เหมาะสำหรับพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มโดยทั่วไป ซึ่งมีน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกอย่างเพียงพอ เกษตรกรในเขตโครงการฯ นิยมทำนาประเภทนี้กันมาก แต่มีข้อเสียคือ ชั้นดอนในการทำนามากเกินไป ทำให้เสียค่าใช้จ่ายด้านค่าจ้างแรงงานสูง และการทำนาประเภทสุดท้ายที่น่าจะเหมาะสมกับพื้นที่เพาะปลูกในโครงการฯ โดยเฉพาะในเขตจัดรูปที่ดินซึ่งระบบชลประทานที่สมบูรณ์แบบที่สุด และยังสามารถปรับระดับพื้นดินให้ราบเรียบสม่ำเสมอด้วย ที่สำคัญคือสามารถควบคุมระดับน้ำในแปลงนาได้ ความเหมาะสมของพื้นที่ต่าง ๆ เหล่านี้จึงสอดคล้องกับการทำนาหว่านน้ำดำ ซึ่งนอกจากจะให้ผลผลิตสูงใกล้เคียงกับผลผลิตของนาดำแล้ว ยังช่วยลดต้นทุนการผลิตลงอย่างมาก โดยเฉพาะในส่วนของค่าจ้างแรงงาน ดังนั้น จึงเท่ากับตอบสนอง

เป้าหมายหลักของโครงการฯ คือ เพิ่มผลผลิตและลดต้นทุนการผลิตลง อันจะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย

2) การปรับปรุงประสิทธิภาพการส่งน้ำ

2.1) การวางแผนการส่งน้ำก่อนฤดูการเพาะปลูก

การวางแผนการส่งน้ำจะทำให้ทราบปริมาณความต้องการน้ำแต่ละช่วงของการเพาะปลูก และจำนวนพื้นที่ที่จะใช้ในการเพาะปลูกล่วงหน้า การวางแผนการส่งน้ำ ใช้ข้อมูลการเพาะปลูกและข้อมูลเกี่ยวกับฝนในปีก่อนหน้า มาคำนวณปริมาณน้ำที่จะส่งให้แก่พื้นที่เพาะปลูก บางครั้งอาจปรับการส่งน้ำให้สอดคล้องกับความเป็นจริงยิ่งขึ้น ดังนั้น บางครั้งจึงงดการส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกที่ไม่มีประตูเปิดเปิดท่อส่งน้ำเข้านา เพราะฉะนั้นจะต้องมีการปรับปรุงระบบชลประทานด้วย

2.2) การใช้น้ำแบบหมุนเวียนจำเป็นเมื่อขาดแคลนน้ำ เพื่อให้

สามารถใช้น้ำอย่างทั่วถึงยุติธรรมและมีประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งมี 2 ระดับคือ ระดับโครงการและระดับคลองซอย การใช้น้ำแบบหมุนเวียนระดับโครงการเกิดขึ้นเมื่อโครงการต่าง ๆ ใช้น้ำจากคลองส่งน้ำสายใหญ่ชื่อยานา-ป่าสักขาดแคลนน้ำ ได้แก่ โครงการชลประทานมโนรมย์ ช่องแค โคนกะเทียม และเริงราง ซึ่งผู้อำนวยการสำนักงานชลประทานที่ 8 เป็นผู้สั่งการให้มีการใช้น้ำแบบหมุนเวียนสลับโครงการละ 3 วัน

ส่วนการใช้น้ำแบบหมุนเวียนระดับคลองซอยในเขตโครงการชลประทานมโนรมย์นั้น เมื่อระดับน้ำในคลองซอยต่ำกว่าระดับปากท่อส่งน้ำเข้านา ทำให้ไม่สามารถส่งน้ำเข้าแปลงนาได้ จำเป็นต้องกันเขັคเพื่อยกระดับน้ำให้สูงได้ระดับปากท่อส่งน้ำเข้านา ซึ่งการใช้น้ำในลักษณะนี้จะต้องหมุนเวียนสลับกันไป ระหว่างเกษตรกรที่อยู่ตามช่วงต่าง ๆ ของคลองซอย โดยอาศัย เขັคกันน้ำกำหนดพื้นที่ที่จะได้รับน้ำตามช่วงนั้น ๆ แต่โดยปกติแล้วเกษตรกรที่อยู่ช่วงต้นคลองย่อมมีโอกาสเปิดรับน้ำได้ตลอดเวลา เนื่องจากท่อส่งน้ำส่วนใหญ่ไม่มีประตูเปิด ปิด ทำให้เกษตรกรที่อยู่ช่วงปลายคลองเดือดร้อน เนื่องจากปริมาณน้ำไม่เพียงพอจนอาจก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งและทำลายอาคาร เขັคในที่สุด ดังนั้น จึงควรมีการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารที่เป็นอุปสรรคในการใช้น้ำ ได้แก่ ประตูเปิดเปิดท่อ และอาคารเขັค และขณะเดียวกันจะต้องมีการวางแผนการส่งน้ำพร้อมทั้งประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกร เข้าใจตารางการส่งน้ำแบบหมุนเวียน

และให้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดโดยมีบทลงโทษ ทั้งนี้จะต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลด้วย

2.3) การจัดหาเครื่องสูบน้ำ

พื้นที่เพาะปลูกที่มีปัญหาเร่งด่วนอันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วม บริเวณที่ลุ่ม และที่ค่อนข้างแห้งขาดแคลนน้ำ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก็คือ การใช้เครื่องสูบน้ำ ช่วยสูบน้ำออกจากบริเวณที่ถูกน้ำท่วม หรือสูบน้ำเข้าสู่แปลงนาที่ขาดแคลนน้ำ การดำเนินงานดังกล่าวควรจะต้องเตรียมการตั้งแต่เนิ่น ๆ ทั้งนี้โดยอาศัยปรากฏการณ์จากปีก่อน ๆ ในการกำหนดพื้นที่ที่มีปัญหาในลักษณะเช่นนี้ เพื่อเตรียมการได้ทันทั่วถึง การเตรียมการดังกล่าวต้องติดต่อประสานงานกับหน่วยสูบน้ำ ซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติงานในพื้นที่ที่ไม่ได้สังกัดโครงการฯ

3) การบำรุงรักษาระบบคลองชลประทาน

การบำรุงรักษาระบบคลองชลประทานมี 2 ระดับ คือ การบำรุงรักษา ระดับคลองซอย เป็นหน้าที่ของโครงการฯ และการบำรุงรักษาระดับไร่นา เป็นหน้าที่ของเกษตรกร หน้าที่ในการบำรุงรักษา ได้แก่ การขุดลอกคูคลองที่อาจตื้นเขินเนื่องจากการพังทลายของคันคูหรือคันคลอง การขุดลอกคูคลองควรทำอย่างน้อยปีละครั้งก่อนฤดูการทำนา ประมาณ 1 สัปดาห์ ส่วนการกำจัดวัชพืช เช่น ผักตบชวา ที่อาจทำให้อาคารหรือท่อต่าง ๆ อุดตันได้ และการกำจัดหญ้าตามริมคลองซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการส่งน้ำชลประทาน ทำให้น้ำไหลช้าลง ควรทำเสมอเมื่อพบว่ามีมากจนเป็นอุปสรรคต่อระบบชลประทาน สำหรับมาตรการในการบำรุงรักษาระบบคลองชลประทานอาจทำได้ดังนี้ หัวหน้าดอนหรือโซนแมนออกตรวจสภาพคลองส่งน้ำหรือคลองระบายน้ำเสมอ ๆ เพื่อติดตามการปฏิบัติงานของคณงาน บางครั้งอาจเพิ่มจำนวนคณงานเพื่อกำจัดวัชพืช ส่วนการขุดลอกคลองนั้นอาจทำทุก ๆ 5 หรือ 6 ปี ซึ่งจะต้องใช้เครื่องจักรและงบประมาณในการดำเนินการ ในกรณีการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นาซึ่งอยู่ในเขตจัดรูปที่ดินนั้น เป็นหน้าที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งช่วยเหลือกลุ่มในลักษณะการเสียสละแรงงานในการบำรุงรักษาคูส่งน้ำและคูระบายน้ำ หรือบางรายก็จ่ายเงินแทนแรงงาน

4) การบริหารงานบุคคล

4.1) การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่

การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่โครงการฯ เป็นสิ่งจำเป็นมาก โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่โซนแมนซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ระดับพื้นที่ เพื่อให้สามารถนำเอามาตรการหรือ

แผนงานต่าง ๆ ไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น บทบาทและหน้าที่ของ โชนแมนจึงกว้างมาก นอกจากจะมีหน้าที่ส่งน้ำและบำรุงรักษาแล้ว ยังจะต้องติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่น และความสัมพันธ์กับเกษตรกรด้วย เพื่อให้การดำเนินงานสะดวกยิ่งขึ้น สำหรับรูปแบบของการฝึกอบรมมีหลายลักษณะ เช่น การประชุมชี้แจงให้ทราบ หรือศึกษาการดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จของ โชนตัวอย่าง

4.2) การติดตามประเมินผล

เจ้าหน้าที่ระดับผู้บังคับบัญชา โดยเฉพาะหัวหน้าดอน ควรติดตามประเมินผลการดำเนินงานของผู้ใต้บังคับบัญชาภายในดอนของตน ซึ่งเป็นการตรวจสอบคำสั่งหรือวัตถุประสงค์ผลของการทำงาน ทำให้ทราบสถานการณ์หรือปัญหาด้วยตนเองอย่างลึกซึ้ง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการประเมินสถานการณ์และสั่งการ เพื่อแก้ไขปัญหาคือไป และนอกจากนั้น ยังทราบการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชา ทำให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจังมีกำลังใจในการทำงานมากยิ่งขึ้น การติดตามประเมินผลนั้นมีลักษณะแตกต่างกัน เช่น การประชุมภายในดอน เพื่อรับทราบสถานการณ์และปัญหาจาก โชนแมน เจ้าของพื้นที่ หรือการออกสำรวจพื้นที่ภายในดอนเสมอ ๆ เพื่อติดตามการดำเนินงานของผู้ใต้บังคับบัญชา เช่น การบำรุงรักษาคลองชลประทาน เป็นต้น

4.3) การบำรุงขวัญและกำลังใจของเจ้าหน้าที่

ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติการมีความสำคัญมาก ผู้บังคับบัญชาต้องติดตามการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างสม่ำเสมอ และไม่ควรมีอคติหรือโปรดคนใดคนหนึ่งมากเกินไป เพราะจะทำให้เกิดความแตกแยกภายในเจ้าหน้าที่ระดับเดียวกัน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ โชนแมนซึ่งมีความแตกต่างระหว่างผู้ที่ป็นข้าราชการกับลูกจ้างประจำอยู่แล้ว การรับฟังและยอมรับข้อเสนอแนะ และให้กำลังใจในการทำงานของผู้บังคับบัญชา เป็นแรงกระตุ้นให้ตอบสนองต่อคำสั่งในแง่บวก

7.2.2 มาตรการระยะยาว

1) การปรับปรุงระบบชลประทานและระบบถนน

การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานในส่วนนี้จำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ความสำเร็จในระยะยาวจึงขึ้นอยู่กับความรู้สึกสำนึกในความเป็นเจ้าของสาธารณสมบัติ

เหล่านี้ของ เกษตรกร การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานมี 2 ระดับ คือ ระดับความรับผิดชอบของกรมชลประทาน ได้แก่ การปรับปรุงคลองสายใหญ่ทั้งคลองส่งน้ำและคลองระบายน้ำ รวมทั้งการปรับปรุงถนนบนคันคลองสายใหญ่ชัยนาท-ป่าสัก ช่วงสะพานชลประทาน 1 ถึงสะพานเบี่ยง และระดับความรับผิดชอบของโครงการฯ ตั้งแต่ระดับคลองซอยลงมา ซึ่งจะต้องปรับปรุงระบบโครงสร้างพื้นฐานดังนี้

การปรับปรุงถนนบนคันคลอง สภาพถนนบนคันคลองส่วนใหญ่ใช้การได้ดี เนื่องจากลงดินลูกรัง แต่บางสายก็เป็นดินเหนียว ซึ่งสภาพถนนจะเป็นโคลนตมในช่วงฤดูฝน ประกอบกับเกษตรกรต้องใช้รถเดินทางไปมา ทำให้สภาพถนนบนคันคลองใช้การไม่ได้ จึงต้องปรับปรุงให้สามารถใช้งานได้ตลอดปี ถนนที่ควรปรับปรุง ได้แก่ ถนนบนคันคลอง 1 ขวา 2 ขวา เขาแก้ว คลอง 1 ขวา บ้านเหล็ก และคลองบ้านกล้าช่วงปลาย

การปรับปรุงซ่อมแซมเขັค เขັค เป็นอุปกรณ์สำคัญในการควบคุมการส่งน้ำ แต่ส่วนใหญ่เขັคถูกทำลายจนใช้งานไม่ได้ ซึ่งเป็นปัญหาในการส่งน้ำอย่างมาก รวมทั้งประตูเปิดท่ส่งน้ำเข้านา จึงควรซ่อมแซมและติดตั้งอาคารเหล่านี้ในทุกระดับ

ปัญหาน้ำท่วมบริเวณตอน 3 ส่วนหนึ่ง สืบเนื่องมาจากน้ำป่าซึ่งไหลมาจากภูเขามอพลับซึ่งอยู่นอกเขตโครงการฯ เข้าสู่พื้นที่ในเขตโครงการฯ อย่างรวดเร็ว ผ่านคลองสายใหญ่เขาแก้ว เพื่อให้การระบายน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงต้องปรับปรุงระบบชลประทานดังนี้

- ขยายตัวฝายอีก 40 เมตร บริเวณ กม. 1.900 ของคลอง เขาแก้ว
- ฝังท่อลอดเพิ่มอีกที่ กม. 5.300, 11.500, 12.250 และ 15.900 ของคลอง เขาแก้ว เพื่อให้ระบายน้ำได้ทันทั่วทั้ง
- ขุดคลองระบายต่อจากสายเดิม จากคลองระบาย 1 ขวา - 1 ซ้าย ตรง กม. 5.300 และจากคลองระบาย 2 ซ้าย เขาแก้ว ตรง กม. 15.90 ของคลองเขาแก้ว ซึ่งมีความยาว 1,300 เมตร
- สร้างสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก ขนาด 4.00 X 8.00 เมตร ตรง กม. 12.00 ของคลองเขาแก้ว เพื่อให้สัญจรไปมาสะดวกยิ่งขึ้นในช่วงน้ำท่วม

ติดตั้งเครื่องสูบน้ำถาวร (Pumping Station) บริเวณปากคลองสี่
 ขาดแคลนน้ำเสมอ ๆ ได้แก่ คลองธรรมามูล ซึ่งบางครั้งในช่วงต้น ๆ ของการส่งน้ำ ระดับ
 น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ได้ระดับที่ออกแบบไว้ ทำให้ขาดแคลนน้ำในบางช่วง จึงควรติดตั้ง
 เครื่องสูบน้ำถาวรที่บริเวณปากคลอง และอีกแห่งหนึ่งคือบริเวณปากคลอง 3 ขวา - 1 ของ
 คลองชัยนาท-ป่าสัก เนื่องจากพื้นที่บริเวณช่วงปากคลองประมาณ 3,000 ไร่เป็นที่ดอน จึง
 ไม่สามารถส่งน้ำด้วยระบบลาดเทได้

2) การมีส่วนร่วมของ เกษตรกร

ความรู้ความเข้าใจของเกษตรกรเกี่ยวกับระบบชลประทาน รวมทั้ง
 ความร่วมมือในการปรับปรุงระบบชลประทานเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการพัฒนาโครงการฯ ดังนั้น
 ควรให้การศึกษาแก่เกษตรกรให้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการปรับปรุงระบบชลประทาน ซึ่ง
 มีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

2.1) กำหนดพื้นที่ตัวอย่าง ที่เกษตรกรให้ความร่วมมือในการปรับปรุง
 ระบบชลประทาน จนประสบผลสำเร็จในการส่งน้ำ โดยคัดเลือกพื้นที่ที่เกษตรกรมีความ
 กระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือและตระหนักถึงประโยชน์ของโครงการฯ

2.2) ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่โครงการฯ กับเกษตรกรจะทำให้
 ให้การดำเนินงานสะดวกยิ่งขึ้น ดังนั้น เจ้าหน้าที่ระดับพื้นที่ ได้แก่ โชนแมนควรออกไปพบปะ
 เพื่อรับทราบปัญหา และพร้อมที่จะให้คำปรึกษา แนะนำ ความรู้เกี่ยวกับระบบชลประทานได้
 ตลอดเวลา พฤติกรรมดังกล่าวจะก่อให้เกิดทัศนคติในแง่บวกต่อเจ้าหน้าที่ ซึ่งง่ายต่อการตอบ
 สอนงานของโครงการฯ และสามารถโน้มน้าวให้เกษตรกรมีความรู้สึกสำนึกในการมีส่วน
 ร่วมในการพัฒนา

2.3) มีการประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรเข้าใจระบบชลประทาน
 และการดำเนินงานของโครงการฯ ซึ่งมีรูปแบบต่าง ๆ กันไป เช่น ออกไปพบปะพูดคุยกับ
 เกษตรกรโดยทั่วไป ซึ่งเป็นรูปแบบเป็นทางการ หรือการเรียกประชุมกลุ่มเกษตรกร เพื่อให้
 การอบรมเกี่ยวกับการใช้น้ำ หรือการติดตั้งแผ่นป้ายถาวรที่ระบุชื่อคลองทุกสาย พร้อมทั้ง
 ตารางการใช้น้ำแบบหมุนเวียน และนอกจากนั้นก็อาจอาศัยองค์การบริหาร เช่น สภาตำบล
 เพื่อเสนอความรู้เกี่ยวกับระบบชลประทานและการใช้น้ำ

3) การบริหารงานของโครงการฯ

3.1) การบริหารที่เป็นเอกเทศของคอน 1

ปัจจุบันคอนที่ 1 ใช้ที่ทำงานร่วมกับคอนห้วงงาน ซึ่งมีหัวหน้าโครงการฯ เป็นผู้บังคับบัญชา ตรงข้ามกับคอนที่ 2 และคอนที่ 3 ที่มีที่ทำการคอนแยกเป็นเอกเทศ รวมทั้งบุคลากรและพัสดุอุปกรณ์ ดังนั้น จึงเห็นได้ชัด เจนว่า เกิดความเหลื่อมล้ำด้านการบริหารระหว่างคอนต่าง ๆ ภายในโครงการฯ ซึ่งก่อให้เกิดสภาพที่ไม่คล่องตัวในการปฏิบัติงานของคอน 1 จากสภาพการณ์ดังกล่าว จึงเสนอแนะให้มีการก่อสร้างที่ทำการคอนที่ 1 แยกเป็นเอกเทศจากคอนห้วงงาน แต่ก็อาจอยู่ภายในบริเวณเดียวกันก็ได้

3.2) จัดระบบการจัดเก็บและเสนอข้อมูล

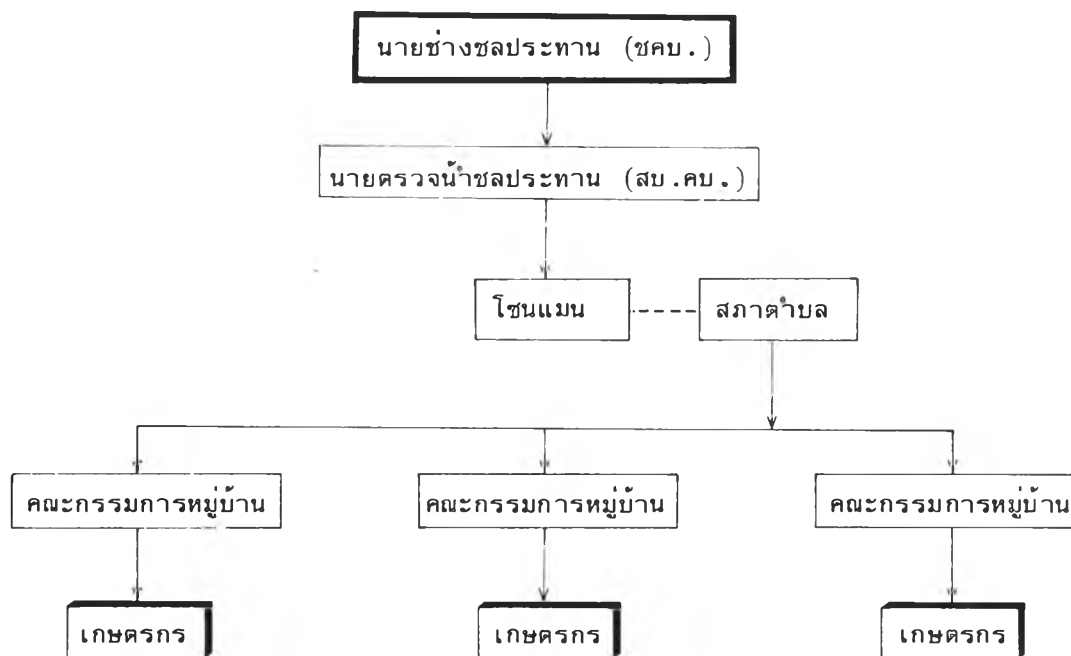
ปัจจุบันการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่มี 2 ลักษณะ คือ การเก็บข้อมูลตามรูปแบบสำรวจของกรมชลประทาน และการเก็บข้อมูลเฉพาะคอนต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละคอน หรือแม้แต่ระหว่างโซนต่าง ๆ ก็แตกต่างกัน ทำให้ข้อมูลไม่เป็นระบบเดียวกันซึ่งเป็นลักษณะข้อมูลกระจาย และบางครั้งยังพบว่าข้อมูลบางอย่างไม่ได้เสนอให้หัวหน้าโครงการฯ ได้รับทราบ หรือเก็บรวบรวมเอาไว้ในคอนห้วงงาน ประกอบกับไม่มีเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่จัดเก็บข้อมูลโดยตรง ดังนั้น จึงควรจัดนําระบบข้อมูลภายในโครงการฯ เสียใหม่ รวมทั้งการจัดเก็บข้อมูลด้วย และการเสนอรายงานหรือผลงานกิจกรรม หรือสถานการณ์ในรอบ เดือนหรือรอบปีในรูปแบบของ เอกสารโรเนียวด้วย

3.3) การติดต่อประสานงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ

การทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการฯ ร่วมกับหน่วยงานอื่น มี 2 ลักษณะคือ การทำงานของเจ้าหน้าที่ใน เขตจัดรูปที่ดินและนอก เขตจัดรูปที่ดิน การทำงานของเจ้าหน้าที่ใน เขตจัดรูปที่ดินนั้น มีองค์กรที่อยู่ในรูปของคณะอนุกรรมการ ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น โดยหน้าที่แล้วเจ้าหน้าที่เหล่านี้จะต้องติดต่อหรือประสานการทำงานเสมอ โดยให้หน่วยส่ง เสริมสหกรณ์ใน เขตจัดรูป เป็นงานหลัก ร่วมกับเจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้าคอนหรือโซนแมนร่วมประสานงาน แต่ในกรณีการทำงานของ เจ้าหน้าที่นอก เขตจัดรูปที่ดินนั้น พบว่าพื้นที่รับผิดชอบกว้างเกินไป เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และสามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง จึงขอ เสนอยุทธวิธีในการทำงานของคุณเจลิยว ชะงอนรัมย์

ในการติดต่อประสานงานร่วมกับองค์การระดับตำบล ได้แก่ สภาตำบล ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ ก่อนถึงฤดูการทำนา ประสานงานร่วมกับสภาตำบลเพื่อจัดประชุมสภาตำบลขึ้น เพื่อชี้แจงให้เกษตรกรและคณะกรรมการสภาตำบลที่มีหน้าที่ปกครองหมู่บ้านหรือตำบล ได้รับทราบและเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการใช้น้ำและหลักการชลประทาน พร้อมทั้งแจกตารางการส่งน้ำให้แก่ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน เพื่อแจ้งให้แก่ลูกบ้านของตน และมอบภาระหน้าที่ให้ผู้ใหญ่บ้านช่วยสอดส่องดูแล และช่วยกำชับให้ทุกคนปฏิบัติตามตารางการส่งน้ำอย่างเคร่งครัด และขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่โซนมैनก็จะต้องออกสำรวจพื้นที่ด้วยตนเอง เพื่อรับทราบปัญหาจากเกษตรกรและผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน และพร้อมที่จะช่วยแก้ไขปัญหาการใช้น้ำได้ทันที การดำเนินงานทุกขั้นตอนควรเสนอให้หัวหน้าคอนทราบ เพื่อรายงานต่อหัวหน้าโครงการฯ ต่อไป

แผนภูมิ 7.1 แสดงการดำเนินงานของโซนมैनตัวอย่างโซนมที่ 21

3.4) การสำรวจแปลงกรรมสิทธิ์

ปัจจุบันแปลงเพาะปลูกที่อยู่ในเขตจัดรูปที่ดิน ได้รับการสำรวจกรรมสิทธิ์และมีแผนที่แสดงที่ตั้งแปลงนาของเกษตรกรแต่ละรายด้วย แต่แปลงนาที่อยู่นอกเขตจัดรูปที่ดินยังไม่ได้มีการสำรวจในลักษณะดังกล่าว แต่ขณะนี้หัวหน้าคอน 1 กำลังเริ่มโครงการ

สำรวจแปลงกรรมสิทธิ์ภายในตอน โดยมอบหมายให้โซนแมนทำการคัดลอกแปลงกรรมสิทธิ์ที่ดิน จากที่ดินอำเภอ และที่ดินจังหวัด ดังนั้น แปลงนาที่อยู่นอกเขตจัดรูปที่ดินในตอน 3 และตอน 2 บางส่วน จึงควรมีการสำรวจกรรมสิทธิ์ เช่นเดียวกันด้วย

4) การใช้กฎหมายควบคุมการใช้น้ำ

ตั้งแต่เริ่มโครงการฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน พบว่าได้รับความร่วมมือจากเกษตรกรน้อยมาก¹ การดำเนินงานของระบบชลประทานจะสำเร็จได้ นอกจากระบบชลประทานจะสมบูรณ์แล้ว ยังจะต้องได้รับความร่วมมือจากเกษตรกรด้วย ดังนั้น จะต้องมีการเสริม นอกเหนือจากมาตรการต่าง ๆ ดังที่เสนอไปแล้ว นั่นคือการนำเอา กฎหมายมาใช้บังคับในการปฏิบัติงาน แต่ทั้งนี้จะต้องทำควบคู่ไปกับมาตรการอื่น ๆ ด้วย เพื่อลดความกดดันหรือการตอบสนอง หรือทัศนคติในแง่ลบของเกษตรกร อันจะทำให้ขาดความร่วมมือในการปฏิบัติงาน กฎหมายที่สามารถใช้บังคับ ได้แก่ พระราชบัญญัติการชลประทานหลวง พ.ศ. 2485 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2495 (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2507 (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2518 และ พระราชบัญญัติดินและคูน้ำ พ.ศ. 2505 ซึ่งมีบทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนหรือละเมิด เช่น ทำลายอาคารคลองชลประทาน มีความผิดตามมาตรา 29 ผู้ฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกิน 20,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ² มาตรการที่ควรนำเอากฎหมายมาใช้ ได้แก่ การกำหนดพื้นที่เพาะปลูกในฤดูแล้ง และการบำรุงรักษาระบบชลประทาน แต่ มาตรการเหล่านี้จะได้ผลก็ต่อเมื่อได้รับการสนับสนุนจากกรมชลประทาน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ ทั้งนี้ทั้งนั้นควรเป็นไปในลักษณะประนีประนอม และปฏิบัติ ต่อเกษตรกรด้วยความละมุนละม่อม โดยหวังให้ได้รับความร่วมมือด้วยความรู้สึกสำนึกในความรับผิดชอบร่วมกันอย่างจริงจัง มิเช่นนั้นก็จะประสบความล้มเหลวตลอดไป ดังนั้น การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาโครงการฯ จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ

¹ ACRES, p. 128.

² วิทยา ตีรนานนท์, เอกสารประกอบคำบรรยายโครงการฝึกอบรมการจัดการน้ำชลประทาน เล่ม 2, หน้า 195.

ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อไป ควรศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมในการตอบสนอง
เทคโนโลยีการชลประทานของเกษตรกร หรือความร่วมมือในการใช้น้ำชลประทานของเกษตรกร
ในพื้นที่โครงการฯ และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรายได้ของเกษตรกร

แผนภูมิ 7.2 แสดงขั้นตอนในการศึกษา

